
CEMAAT, CEMİYET VE ULUS-DEVLET

*Mustafa ERDOĞAN * Hacettepe Üniversitesi*

Devlet tarih boyunca sık sık kötülük ve musibetin ana kaynağı olmuştur.

Ludwig von Mises

1. DEVLET VE MODERN DEVLET

Bugün "ulus-devlet" olarak andığımız siyasi formasyon bütün bir insanlık tarihi nazara alındığında çok yeni bir olgudur. Ulus-devletin mahiyeti hakkında doğru bir görüşe varabilmek için, önce modern devlete ilişkin bazı verileri hatırlamak gerekiyor. Bu bağlamda işaret edilmesi gereken iki noktadan biri "devlet" denilen siyasi organizasyon tipinin nasıl ortaya çıktığı, diğeri de genel olarak devlet ile modern devletin ilişkisidir.

Sosyal ve siyasal teoride devletin ortaya çıkışı başlıca iki şekilde açıklanmaktadır. Yaygın görüşe göre, devlet toplumsal işbirliğinin gelişmesi ve yöneten-yönetilen ayrışmasına bağlı olarak toplumda merkezi bir otoritenin ortaya çıkmasının bir sonucu olarak doğmuştur. Böyle bakıldığında, devlet hem zaman bakımından evrensel bir fenomen olarak kavranır, yani devletin tarihin her döneminde var olduğu kabul edilir, hem de ona beşeri gelişmenin "doğal" bir ürünü –insanlık durumunun olağan bir gerçeği- nazarıyla bakılır ki bu denemede ben her iki görüşe de karşı çıkacağım.

Devletin kökeniyle ilgili ikinci görüşe göre, devletin ortaya çıkışı toplumsal işbirliğinin gelişimiyle ilgisi olmayıp, tamamen fetihçiliğin ve savaşın bir sonucudur. İlginç olan, farklı ideolojik eğilimlerdeki birçok düşünürün bu görüşte birleşmesidir. Meselâ Franz Oppenheimer (2005) devletin

* Prof.Dr., Hacettepe Üniversitesi, İ.İ.B.Fakültesi Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü.

işbölümünün sonucu olarak değil, fetih yoluyla doğduğunu ileri sürmüştür. Charles Tilly (2009) de modern devletin esas olarak bir savaş aygıtı olarak ortaya çıktığını ve bu işlevin gereklerine göre örgütlendiğini, kurumlarının buna göre şekillendiğini savunmuştur. Murray Rothbard ise aynı konuda şu hükme varıyor: "Devlet asla bir 'toplum sözleşmesi'yle yaratılmış değildir, o her zaman fetih ve sömürüyle doğmuştur." (Rothbard 2004: 268).

Devletin mahiyetiyle ilgili ikinci soruna, devletin modern döneme özgü bir olgu olup olmadığı sorununa gelince, devletin zaman bakımından evrensel olduğuna ilişkin görüş gitgide daha az kabul görmektedir. Günümüzde baskın olan görüş, modern devletin modernlik öncesi siyasi formlardan birçok bakımdan farklı olduğu şeklindedir. Aşağı yukarı beş asır öncesine kadar insanlığın bildiği siyasi organizasyon türlerinin hepsi –site yönetimleri, şehir cumhuriyetleri, feodalite, imparatorluklar- nitelik bakımından modern devletten farklıydı. Bu nedenle, "modern devlet" terimindeki "modern" sıfatının zait olduğu söylenebilir; çünkü bugün bildiğimiz şekliyle devlet zaten modern bir olgudur.

2. ULUS-DEVLETE GİRİŞ

Ulus-devlet modern devletin zamanla aldığı şeklin adıdır ve devletle ulusun kaynaşmasını temsil etmektedir. Aynen kaynağını oluşturan modern devlet gibi ulus devlet de aslında bir Avrupa buluşudur ama zamanla bütün dünyada siyasi örgütlenmenin tipik modeli haline gelmiştir ve en fazla yaklaşık iki yüzyıllık bir tarihe sahiptir. İster üniter isterse federal yapıda olsunlar, günümüzde modern devletlerin çoğu ulus-devlet şeklinde örgütlenmişlerdir. O kadar ki, bugün "ulus" ile "devlet" çok kere birbirinin yerine kullanılan kavramlar durumundadır. Meselâ, "Birleşmiş Milletler" teşkilâtı, adının aksini düşündürmesine rağmen, aslında "ulus"ların değil devletlerin oluşturduğu bir birliktir. Hemen belirtmek gerekir ki, ulus-devletin bugünün dünyasında hakim model olması sadece olgusal bir durum değildir. Ulus-devlete aynı zamanda siyasi örgütlenmenin en "ileri", neredeyse ideal modeli gözüyle bakılmaktadır. Türkiye söz konusu olduğunda bu özellikle böyledir ve sözkonusu kutsallıktan "üniterlik" de pay almaktadır.

Gerçekte ise ulus-devlet bir uygarlık ve "ilerleme" göstergesi olmadığı gibi, hiçbir toplum için kaçınılmaz bir kader de değildir. Aslına bakılırsa, "uluslar dünyası"nın dünyanın doğal haliymiş gibi görülmesini mümkün kılan milliyetçilik ideolojisi (Kalaycı 2010: 105). İnsanın özgürleşmesi ve toplumsal ilişkilerin barışçı temelde kurumlaştırılması amacından uzak olmak bakımından ulus-devletin kendinden önceki siyasi örgütlenme biçimlerinden daha iyi durumda olduğu söylenemez. Feodal toplumsal-siyasal formlardan, imparatorluklardan ve Rönesans'ın şehir cumhu-

riyetlerinden tarihsel olarak sonra gelmesi ve onlardan bazı bakımlardan farklı olması ulus-devleti otomatik olarak onlardan daha "iyi" yapmaz. Nuri Yurdusev'in dikkat çektiği gibi, ulus-devletin kendinden önceki siyasi formasyonlardan daha iyi olduğu zannı, Aydınlanma sonrasında gitgide dünyaya hakim hale gelen "ilerlemeci" görüşün bir sonucudur (Yurdusev 2009).

Oysa, bırakınız onlardan daha iyi olmayı, aşağıda üzerinde duracağımız kimi yönleriyle ulus-devlet insanlık durumunun gereklerine bu formasyonların hepsinden daha az uygundur. Öte yandan, başka modern düşünce, yapı ve kurumlar gibi ulus-devlet de tarihsel bir zorunluluk olmayıp, belli bazı şartlara bağlı olarak ortaya çıkmış tarihsel bir tesadüften ibarettir. Modern ulus-devlet tarihsel bir zorunluluk olarak ortaya çıkmış değildir. Charles Tilly'nin işaret ettiği gibi (1975: 31), modern çağın başlarında siyasi örgütlenme için, "ulusal devlet" dışında başka seçenekler (imparatorluk, teokratik federasyon, ticaret ağı ve feodal sistem gibi) vardı. Dolayısıyla, bu seçeneklerden herhangi biri değil de "ulus-devlet" in hakim siyasi örgütlenme biçimi olarak ortaya çıkmış olması tarihsel bir zorunluluğun değil, milliyetçi aydınların sistematik çabası başta olmak üzere özel şartların bir sonucudur.

3. CEMAAT VE CEMİYET

Şimdi, ulus-devletin niteliği hakkındaki bu açıklamalar bana vaktiyle Ferdinand Tönnies'in (1855-1936) "cemaat" ile "cemiyet" arasında yapmış olduğu ayrımı hatırlatıyor. Tönnies'e göre, "cemaat" bireyselliklerini aşmış olan insanların ortak inanç ve değerler etrafında bütünleşmiş olduğu durumu, "cemiyet" ise bireyselliklerin ön planda olduğu ama ortak çıkarlar bilincinin bir arada tuttuğu daha gevşek grubu ifade ediyordu. İlki, aile örneğinde olduğu gibi, "birincil" ilişki ve bağlara dayanan grupları, ikincisi ise formel-hukuki ilişkilere dayanan bir ortak varoluşu yansıtmaktadır. Keza birincisinde grup içi dayanışma, ikincisinde ise farklılaşma baskındır.¹ Kendisi her ne kadar, eski cemaatçi yapıların "kayboluşu"na hayıflansa da, Tönnies'in anlatımı zımnen toplumsal gelişmenin cemaatten cemiyete doğ-

¹ Cemaat ile cemiyet arasındaki bu ayrım bana Michael Oakeshott'ın (1901-1990) benzer bir tasnifini hatırlatıyor. *On Human Conduct* adlı klasik eserinde Oakeshott devleti ortak bir amaç etrafında örgütlenmiş bir "işletme organizasyonu" (enterprise association) gibi gören anlayışla, genel kurallar çerçevesinde yurttaşları kendi uygun gördükleri amaçları izlemede serbest bırakan "sivil birlik" (civil association) olarak devlet arasında bir ayrım yapmış ve medeni bir varoluş için uygun olanın ikincisi olduğunu ileri sürmüştü (Oakeshott 1975). Genel olarak muhafazakâr bir düşünür olarak tanınan Oakeshott'u kimi yazarların "liberal" olarak tanımlamalarının arkasında yatan temel düşünce de bununla ilgilidir.

ru olduğunu ve dolayısıyla modernliği karakterize edenin “cemiyyet” olduğunu ima etmektedir.²

“Toennies ilkel topluluklarla (gemeinschaft) modern sanayi toplumları (gesellschaft) arasındaki karşıtlıkla ilgiliydi. Ona göre, topluluğu/cemaati (gemeinschaft) karakterize eden yakın kişisel bağlar veya akrabalık ilişkilerinin hakimiyeti idi; toplumun (gesellschaft) özelliği ise daha gayrişahsi veya iş-tipi ilişkilerdir.” (Wallace & Wolf 1999: 31). Onun cemaat ile cemiyyet arasındaki ayrımı her iki örnekte hayatı düzenleyen tutarlık (cohesion) ve dayanışma derecesinin farklılığına dayanmaktadır. Gesellschaft’ta bireyler tecerrüt etmiş (birbirinden kopuk) vaziyettedirler ve ‘başka herkese karşı bir gerilim durumu vardır.’ İnsanların sahip oldukları sadece kendilerine aittir ve bunlardan başka herkesi dışlayarak yararlanırlar, ‘ortak bir değer diye bir şey mevcut değildir.’(Guibernau 1999: 29, 30)

Tönnies’i eleştirenler genellikle onun “cemaat”i romantize ettiğini ve modern toplumun aslında birçok cemaatçi özelliği sürdürmekte olduğunu söylerler. Meselâ Macionis’e göre, Tönnies’in teorisinin bir zayıflığı, çok kere gayri şahsi olan modern hayatın Gemeinschaft’tan büsbütün yoksun olmadığı gerçeğidir. Bir yabancılar dünyasında bile dostluklar güçlü ve kalıcı olabilir. Sakinlerinin sıkı topluluk bağlarını sürdürdükleri birçok etnik mahallelerde gelenekler özellikle yaşatılmaktadır. Ayrıca, bazı yazarlar Tönnies’in geleneksel toplumları desteklerken –belki de hatta romantize ederken- modern toplumlardaki aile bağlarını, komşuluk ilişkilerini ve dostluğu göz ardı ettiğini düşünürler. (Macionis 2001: 628, 629).

Bu meselenin başka bir yönünü Henry Maine’in (1922-1888) görüşlerinden yararlanarak açıklayabiliriz. Özellikle hukuk tahsil etmiş olanlar onun meşhur “statüden sözleşmeye” tezini hatırlayacaklardır. Maine, evrimci bir hukuk anlayışı içinde, statü ile sözleşme arasında kurduğu bu kavramsal karşıtlıkla, toplumsal gelişmenin, bireylerin toplumsal ve hukuki konumlarının önceden belli edilmiş değişmez statülerle belirlendiği bir durumdan, özerk bireylerin aralarındaki ilişkilerin özgürce yapılan sözleşmelerle belir-

² Meselenin daha iyi anlaşılması için, başka bir yazarın daha tanıklığına başvurmakta yarar var: Tönnies (kabaca “cemaat” anlamına gelen) Almanca *Gemeinschaft* kelimesini “insanların akrabalık ve gelenekle birbirine sıkı bir şekilde bağlı olduğu toplumsal örgütlenme tipini ifade etmek üzere kullanmıştır.” Modern toplumdaki hakim örgütlenme tipini ise (Almanca’da kabaca “association” anlamına gelen) *Gesellschaft* kelimesiyle anlatmıştır. *Gesellschaft*, “insanların sadece bireysel öz-çıkar temelinde bir araya geldikleri bir toplumsal örgütlenme tipidir. Bu hayat tarzında, bireyleri motive eden herkesin iyiliğini artırma dürtüsünden çok onların kendi ihtiyaçlarıdır. Modern şehrin sakinleri topluluk veya ortak kimlik duygusu pek göstermez ve başkalarına genellikle kendi bireysel amaçlarını ilerletmenin bir aracı olarak bakarlar.” (Macionis 2001: 579)

lendiği bir duruma doğru gerçekleştiğini kastediyordu (Kelly 1992: 325-328). Statü toplumlarının karakteristik özelliği, herkesin içine doğduğu sınıfa bağlı olarak tâbi olduğu statüyü hayatı boyunca değiştirememesi ve bu statülerin aynen babadan oğula geçmesiydi.

Böylece geleneksel toplumdan modern topluma geçiş aşlında özgürleşme ve ilerlemeyi temsil etmiş oluyordu. Oysa, ulus-devlet bu gelişmeyi de tersine çevirmişti. Bugün her ne kadar feodalitenin toplumsal sınıf ve zümrelere göre farklılaşan değiştirilemez statüleri en azından batılı sanayi toplumlarında büyük ölçüde kalkmışsa da, başka bir açıdan bütün tebaa tek bir statüye, yurttaşlık statüsüne tabi kılınmıştır. Evet, modern ulus-devlette bireyler sözleşme yoluyla farklı statüler tesis edebiliyorlar, ama bu ancak ulus-devletin hukuki ve kültürel cenderesi içinde, son derece sınırlı olarak gerçekleşebiliyor. Artık ulus-devletin yurttaşı olmak herkesin birbirine benzemesini, tek bir cemaatçi ulus statüsüne hapsolmasını ifade eder hale gelmiştir. Ayrıca, insanların bu yurttaşlık statüsünü daha evrenselci ve kozmopolitan yönde değiştirmeleri de modernliğin şartlarında neredeyse imkânsızdır. Yurttaşlık da eski değişmez statüler gibi adeta "babadan oğla" geçiyor. Onun içindir ki, Michael Mann'ın dediği gibi (1993: 250-252) modern devlet bu anlamda halkın veya halkların "kafes"i olarak görülebilir.

4. ULUS CEMAATİNİN SİYASİ ORGANİZASYONU OLARAK ULUS-DEVLET

a) Modern Devletten Ulus-Devlete

Şimdi, az çok farklılaşmış her toplumda "devlet" olarak adlandırılacak bir siyasi otoritenin tarihin her döneminde var olduğuna ilişkin tartışmalı tezi kabul etsek bile, bu, modern devletin birçok bakımdan kendinden önceki siyasi formasyonlardan farklı olduğunu reddetmeyi gerektirmemektedir. Bu farklılık, özellikle modern devletin günümüzdeki baskın biçimi olan "ulus-devlet" söz konusu olduğunda daha da belirgin hale gelmektedir. Çünkü, ulus-devletin ortaya çıkması modern devletin bir tür "cemaat" olarak kavranan ulus temelinde örgütlenmesinin, devletle ulusun örtüşmesinin bir sonucudur. Milliyetçilik aracılığıyla sağlanan bu örtüşme devletin bu sefer seküler temelde kutsallaştırılmasını da sağlamıştır. Bunun bir anlamı, Van Creveld'in ifadesiyle (1999: 190), devletin araç olmaktan çıkıp bizatihi bir "amaç" haline gelmiş olmasıdır.

Modern devletin son iki yüzyıldaki hakim modeli durumunda olan ulus-devletin doğasını en iyi, Montserrat Guibernau'nun gayet aydınlatıcı tanımından hareketle anlayabiliriz. Guibernau'ya göre, ulus-devlet "sınırları belli bir ülke üzerinde meşru güç kullanmaya ilişkin tekeli bir hak iddia-

sında bulunan ve kendi yönetimi altındaki halkı kültürel türdeşleştirme aracılığıyla bütünleştirmeye çalışan bir devlet türünün oluşumuyla karakterize edilen modern bir kurumdur." (Guibernau 1999: 14). Bu anlatımda ulus-devletin tanımı bakımından en karakteristik özellik, onun üzerinde hüküm sürdüğü halkı türdeşleştirmeye çalışmasıdır. Çünkü, tanımın "ülkellik" (territoriality) ve güç kullanma tekeli gibi diğer unsurları devletin "modern" bir kurum olmasıyla ilgili daha genel özellikler olup, bunlar ulus-devlete özgü değildir.

Brendan O'Duffy'nin dediği gibi (2009: 73), ulus-devletler "kültür topluluklarının ülkesel birleştirilmesi" olarak görülebilirler. Bu nokta ulus-devletin milliyetçi bir proje veya program olmasıyla ilgilidir. Bu devletlerin "tek bir birleşik halktan oluşan homojen bir yurttaşlık kitlesi"ne dayanma iddiasının çoğu durumda gerçek olmaması nedeniyle, ulus-devlet aslında gerçekleştirilmesi tasarlanan proje veya programlardır. Bu projenin motor gücünü milliyetçilik oluşturmaktadır. Milliyetçilik türdeşlik varsayımına dayanan ve cemaat olarak tasarlanan ulusu siyasi otoritenin ve meşruluğun temel dayanağı haline getirmiştir. Milliyetçiliğin temel ideolojisini oluşturduğu ulus-devletler istikrar ve meşruluklarını kendi nüfusları içinde ulusal bir kimlik inşa etmek veya onu kuvvetlendirmek suretiyle güçlendirmeye çalışmışlardır (O'Duffy 2009: 69-70).

Bir ulusal kimlik inşa edilmesinde ortak bir dilin ve ortak bir semboller tarihinin varlığı kolaylaştırıcı bir unsur olmuştur. Bu sembolizm meselenin özüdür, o kadar ki, gerçek olmadığı yerde veya ölçüde kurgulanması ulus-devletin karakteristik bir işlevidir. Ulusun sözde "objektif" tanımı için etnik kökene ve ona bağlı etnik kimliğe atıf yapılmasında da durum aslında aynıdır. Çünkü, etnik kimlik de doğuştan edinilen bir özellik olmaktan çok, sembolik bir inşadır (Kalaycı 2010: 129). Bu durum ulusun "kavramsal bir topluluk"³ olarak anlaşılmasının da temelini oluşturmaktadır. Fakat, ulus-devletle milliyetçilik ancak siyasi sınırların mevcut dil-topluluklarıyla aşağı yukarı örtüştüğü durumlarda nispeten pürüzsüz bir şekilde buluşur (Giddens 1985: 219). Nitekim, Batı Avrupa'nın kültürel bakımdan nispeten türdeş bir toplumsal yapıya sahip olması Avrupalılar için ulus-devlet oluşturmada bir avantaj teşkil etmiştir. Yine de hemen hemen bütün Avrupa yönetimleri daha fazlasına; yani resmi dinlerin kabulü, azınlıkların göç ettirilmesi, ulusal bir dilin tesisi ve kamusal öğretimin devletleştirilmesi gibi yollarla kendi tebaalarını türdeşleştirmeye ihtiyaç duymuşlardır (Tilly 1975: 42-44).

³ Benedict Anderson'ın teziyle olan benzerliğe dikkat edilsin. Anderson'a göre ulus "hayal edilen" veya "tasarlanan" siyasi bir cemaattir (Anderson 1995).

Öte yandan, siyasi kimliğin duygu birliğine dayalı bir topluluk (cemaat) anlayışına bağlı ulus cemaatiyle tanımlanması ulusal topluma ve onun devletine bir misyon yüklenmesini teşvik etmiştir. Bu misyon fikri, kendi başına totaliter potansiyel taşıması bir yana, ötekilere karşı düşmanlığı da teşvik etmiştir. Bunun sonucu ise içte ve dışta savaşçı ruhun beslenmesidir. Nitekim, Avrupa'da kolektif bir varlık olarak ulusu yücelten entegrist milliyetçilik birçok örnekte ulus-devletin başka inançlara mensup olanlar üzerinde fiziksel güç kullanmasını onaylamaya götürmüştür. Bu "ulusal bencilik" aynı zamanda "iç düşman" düşüncesinin de temelini oluşturmuştur (Schulze 2005: 248-254).

Ulus-devletin bu özelliği –misyonerlik ve ötekileştirme- onun içerdiği totaliterlik potansiyelinin de temelidir. Yirminci yüzyıla özgü bir olgu olarak totaliterlik ancak modern devlette ortaya çıkabilirdi. Modern devletin gelişmiş gözetim ve savaş teknikleri totaliterliği kolaylaştıran başlıca etkenlerdir. Bununla beraber, totaliterlik gelişmesi için en elverişli ortamı ulus-devlette bulur. Anthony Giddens'in işaret ettiği gibi, toplumu azami ölçüde gözetim altında tutmaları ve pasifleştirmeleri yüzünden, çağdaş dünyada totaliter bir yönetime dönüşme potansiyelinden tamamen muaf olan hiçbir ulus-devlet tipi yoktur. (Giddens 1985: Chapter 11, s.) Başka bir yanıyla bu, devlet seçkinlerinin "kamu yönetimi" ve bürokrasi aracılığıyla sivil toplumu devlete eklemleyerek onu devletin egemenliğine ve onun sınırları içine hapsettikleri anlamına gelir (Mann 1993: 13. ve 14. Bölümler).

b) Ulus Cemaatinin Siyasi Organizasyonu Olarak Devlet

Şimdi yukarıda ana hatlarını özetlediğim Tönniesçi teze tekrar dönelim. Tönnies sanayileşme ve modernleşmeyle birlikte cemaatçi ruhun ve yapıların gerilediğine esef ediyordu. Bence Tönnies boşuna kaygılanmıştı, çünkü öngörüsünde büsbütün yanılıyordu: Belki, onun gözlemlerini yaptığı tarihte sanayi toplumları eski cemaatçi yapılardan gitgide uzaklaşma eğilimindeydiler. Tönnies'in tanımlandığı şekliyle cemaatçi yapının yerini cemiyete bırakması, onun düşündüğünün aksine, "insanlık durumu" açısından tercihe şayandır. Ama mesele şu ki, modernliğin siyasi boyutunu oluşturan ulus-devletin gerçekten de bu dönüşümleri temsil ettiği şüphelidir. Aksine, modern ulus-devletler varsayılan bu –cemaatten cemiyete doğru giden- trendi yeniden tersine çevirmeye çalışmış ve bunda büyük ölçüde başarılı da olmuşlardır. Onun içindir ki, günümüzde ulus-devletin tebaası "cemiyet"ten çok "cemaat"e benzemektedir. Modernlik şartlarında ulus-devletlerin bilinçli olarak izledikleri politikaların da katkısıyla geleneksel cemaatler büyük ölçüde çözülmüşlerdir. Başka bir ifadeyle, ulus-devletler bu çözülmeyi istemiş ve

teşvik etmişlerdir; çünkü, farklı grup, topluluk ve cemaatlerden müteşekkil heterojen bir nüfus yapısı yerine tek bir büyük, kapsayıcı cemaati, yani "ulus"u ikame etmek istiyorlardı.

Günümüz uluslarını başlı başına birer cemaat şeklinde bütünleştirme işinde, devletin bütün bir toplum için ortak bir amaç koyup muhtelif politikalarıyla bunu tutarlı olarak izlemesi ve "yurttaşlık"ı cemaatçi dayanışmayı ikame edecek bir bağ olarak tesis etmiş olması etkin olmuştur. Refah devleti politikalarını da aynı bağlamda düşünebiliriz. Günümüzde ulus-devletlerin çoğu aynı zamanda kurumlaşmış refah devletleridir. Refah devletinin arkasında yatan temel düşünce ise, yurttaşları sözümona "toplumun tam üyeleri" haline getirmek üzere onlara "sosyal haklar"ın garanti edilmesi gerektiğidir (Moon 2004: 216-217). Böylece, bir yandan toplumun devlete bağımlılığı artırılmakta –devlet toplumun "velinimet" haline getirilmekte-, öbür yandan da hem yurttaşlar arasında bir tür cemaatçi dayanışma bağı yaratılmaya çalışılmakta, hem de yurttaşlığın dışlayıcı yanı pekiştirilmek istenmektedir. Bugün Avrupa'daki "yabancı düşmanlığı"nu doğuran etkenlerden biri yurttaşların "kendi" refahlarını yabancılarla paylaşmama düşünceleridir.

Bu arada, bir ulusa mensubiyetin yurttaşlara haklar tanıyan ve yükümlülükler yükleyen bir statü olarak algılanmasının "milliyetin ahlâki önemi"nden hareket eden bir görüş olduğunu da hatırlamalıyız. Buna göre, ulus ahlâki hayatın en üstün biçimidir; başka bir ifadeyle, –"yabancılar"a değil- kendi yurttaşlarımıza karşı yükümlülüklerimiz sahip olduğumuz en önemli ahlâki taahhütlerdir (Miller 2006: 530-531). Öyleyse, sadece düşünsel olarak değil, duygular ve çıkarlar bakımından da bütün tebaasını tek bir amaç etrafında kenetleme başarısını gösteren ve ayrıca "yurttaş-yabancı" ayrımı sayesinde yurttaş haklarını insan haklarının önüne geçiren ulus-devlet "sivil" bir birlik olarak görülemez.

Öte yandan, Montserrat Guibernau'nun belirttiği gibi, milliyetçiler tarafından ulus "ideal bir topluluk/cemaat" olarak resmedilmektedir ki bunun gerçekte Ferdinand Tönnies'in *Gemeinschaft*'a attettiği özelliklerin birçoğunu paylaştığını görmek zor değildir. Tönnies cemaatin hayatının geçtiği bir yer olması bakımından toprağın birincil öneme sahip olduğunu belirtiyordu. "Toprak cemaatin farklı nesiller boyunca işgal ettiği ve bireyleri belirli türbelerin kutsanmasını sağlayan atalarına bağlayan alandır. Tönnies'in *Gemeinschaft*'a uygulanan toprak hakkında yazdıkları pekâlâ milliyetçi söylemlerde tanımlanan genişlemiş bir aile olarak ulusun ülkesine de uygulanabilir." (Guibernau 1999: 29, 31) Başka bir anlatımla, ulus-

devletçi bağlamda “ulusun ülkesi” ile “ailenin toprağı” aynı semboller dünyasına aittir.

Böylece ulus bu bakımdan da “ölçeğı genişlemiş cemaat” halini almaktadır. Ulusun ölçeğı genişletilmiş bir cemaat olarak tasarlanmış olduğı gerçeğı, onun yaratıcısı olan milliyetçiliğın romantik kökleriyle de teyit edilebilir. Romantik milliyetçiliğın karakteristik vasfı, ulusu bir “halkın ruhu”yla ilişkilendirmesidir. Başta J. G. Herder olmak üzere romantik düşünürlerin çoğunun hareket noktası, her bir halkın kendine mahsus bir ruhu bulunduğı ve bunun o halka özgü olan kültürde, siyasette ve dinde tecessüm ettiğiydi. Bir topluma hakim olan bu ethos veya ruh o toplumun mensuplarına güçlü bir aidiyet ve topluluk duygusu, hatta dünyada kendi evinde olma duygusu sağlıyordu (Plant 2004: 382). Ulusu bir cemaat -veya Hayek’in deyimiyile “kabile”- olarak kavramayı kolaylaştıran bu romantik öz, “sivik ulus” anlayışını öne çıkaran resmi söylemine rağmen⁴, günümüz ulus-devlet ideolojisinin halâ önemli bir parçasıdır. Bu ideoloji etnik gruplar ve kültürel toplulukları partikülaristik kimliklerini terk edip kendilerini münhasıran devlete mensubiyetle -vatandaşlıkla- tanımlamaya ikna etmeye çalışıyor. Ne var ki, Jacob Levy’nin de hatırlattığı gibi⁵- devlete atıfla tanımlanan yurttaşlık da evrenselci değil partikülarisrik bir kimliktir.

Evet, modern ulus-devlet, modernleşmeci görüşün varsaydığıının aksine, “cemaat”ten “cemiyet”e dönüşmüş bir siyasi tasavvuru temsil etmekten çok, “cemiyet”i, adına “ulus” dediğı bir “cemaat”e dönüştürmeye, başka bir anlatımla, tek tek cemaatleri kaldırıp bütün bir toplumu cemaatleştirmeye çalışan devlettir. Chandran Kukathas’ın terminolojisinden yararlanarak ifade etmek istersek, günümüzde ulus-devletler sivik ve siyasi birer birlik (association) olmaktan çok siyasi birer cemaat (community) özelliğı taşımaktadırlar. Kukathas’a göre, birlikten farklı olarak bir komünite ortak bir çıkarı paylaşan ve bu çıkara bağlılığın birleştirdiğı bir insanlar topluluğudur. Belli bir otorite yapısı ve faaliyette bulunma kapasitesiyle birlikte normal olarak bir birlik olması gereken bir devletin siyasi bir topluluk veya cemaat olması onun ortak bir anlayışa dayanıp dayanmamasına bağlıdır (Kukathas 2008). Ulus-devlet örneğinde ise devlet kendisini ulusla özdeşleştirdiğı ölçüde, ulusun kültürü ve varsayılan “ruhu”yla da özdeşleşmiş olur ki bu onu cemaate yaklaştıran noktadır.

⁴ Christopher Bryant’ın dikkat çektiğı gibi (Bryant 1995: 145-146), kendilerini sivik olarak tanımlayan ulusların da çoğı aynı zamanda etnik veya kültürel ulus bileşenlerine sahiptir. Aynı yönde Kalaycı 2010: 134.

⁵ Levy 2000: 10.

Yönetimi altında bulundurduğu halkı genişlemiş bir cemaat olarak tasarlamak, başka bir yanıyla, siyasal olanı "kültürel" olana indirgemek veya kültürel olanla tanımlamak demektir. Böylece ulus-devletler siyasi sadakati de "siyasi" olmaktan çıkarıp kültürel anlamda "millileştirmiş" olmaktadır. Bunun bir sonucu olarak, "ulus-devlet belli bir ulusa ait olmayanların dışlanması kurumsallaşması" (Kalaycı 2010: 105) halini almaktadır. Ulus-devletleri, asimilasyondan baskı ve ayrımcılığa, oradan etnik temizliğe ve soykırıma götürebilecek şekilde, ulusu "saflaştırma", "yabancı" unsurlardan arındırma arayışına sevk eden de temelde budur. Bu, doğrudan doğruya milliyetçiliğin sonucudur. Ludwig von Mises'in dediği gibi, milliyetçinin nazarında "adil ve doğru devlet, benim ve (benim) dilimi konuşan ve fikirlerimi paylaşan arkadaşlarımla hakim olduğu bir devlettir." Onun için, bir ulus-devlette "yöneten gruba ait olmayan bir dili konuşan vatandaşlara karşı ayrımcılık" kaçınılmazdır. Böyle bir sistemde demokrasi bile azınlıklar için kendi-kaderini tayin anlamına gelmez; çünkü, onların kaderi çoğunluğun elindedir (von Mises 2010: 103-105).

Gerçekten de bugün itibarıyla modern ulus-devlet egemenliği altında bulundurduğu halk veya halkları, ortak bir ulusallık bilincine dayanan duygusal bir cemaate dönüştürmeyi önemli ölçüde başarmış bulunmaktadır. Bu da esas olarak, devletin topluma nüfuz edebildiği ve toplumu aracısız olarak doğrudan doğruya yönetip yönlendirebildiği (Morris 1998: 38) bir zeminde, onun gösterdiği "tek tip dil, eğitim sistemi, kültürel uygulamalar ve bağlılıklar dayatma yolunda emsali görülmemiş bir çaba" sayesinde mümkün olmuştur. Ulus-devlet bu çabayı göstermeye de mecburdu, çünkü -daha önce işaret edildiği gibi- milliyetçilerin kavradığı şekliyle ulus aslında toplumsal bir gerçeğe tekabül etmekten çok, devlet elitleri ile devlet yanaşması aydınların gerçekleştirmek durumunda oldukları ortak bir program veya projeydi (Tilly 2005: 44.)

Michael Mann hatırlatıyor: Ondokuzuncu yüzyılın ikinci yarısındaki cemaatçi anlayışa dayanan devlet faaliyetleri, nüfusun çoğunluğunun devlete eklemlenmesini sağlayarak ulusu etkileşimin ve duygusal bağlılıkların genişlemiş bir cemaati haline dönüştürmüştür (Mann 1993: 730, 734). Modern devletin nüfusu, büyük ölçüde, ortak bir ulusallık bilincine dayanan duygusal bir cemaat (gemeinschaft) olarak görülebilir. Bu nüfusun cemaat olma karakteri, aynı zamanda, üyelerinin benzer ödevler ve yararlar da ortak olmasında da kendisini gösterir. Bu, ulus-devletlere özgü olan bir durumdur (Finer 1975: 86). Bu genel bağlam içinde yurttaş olma da evrenselci bir kategori olmaktan çok "ulus-cemaat" in organik bir uzvu olma anlamına gelmektedir. Organik ulus-cemaatin, kendi dışında var olma

imkânları son derece sınırlı olan, bütünleyici unsurları olarak yurttaşlar... Ayrıca günümüzde gitgide sivilite yerine "kamusallık"ın öne çıkarılması - amaçladığı varsayılan demokrasiye ne ölçüde hizmet ettiği bir yana-kişilerin kendilerini özerk aktörler olarak görmek yerine organik bütün olarak algılanan ulus-devletin ayrılmaz parçaları olarak, kollektivite içinde eriyen zerrecikler olarak görmelerini kolaylaştırmaya yaramaktadır.

Öte yandan, Maine'in teziyle de ilişkilendirerek tekrar ifade etmek gerekirse, ulus-devlet kendi içindeki mikro statüleri geçersizleştirirken, kendisi bütün bir toplumu şartları değiştirilemez bir "ulus" statüsüne hapsetmiştir. Artık insanların kaderini tek tek statüler değil, tek bir büyük, kuşatıcı statü, yani ulus-devlet kimliği ve ona bağlı yurttaşlık statüsü belirliyor. O kadar ki, Ortaçağ'da bile gruplar veya toplumların gidebilecekleri iyi-kötü seçenekleri vardı, oysa "pasifleştirilmiş" olan modern toplumlar (Giddens 1985: Chapter 7) "kendi" devletlerinden kaçabilecek durumda değildirler. Günümüzde dünyamızın ulus-devletler tarafından parsellenmiş olduğu ve kendileri dışında bir sivil-küreselliğin oluşmasına direndikleri düşünülürse, kendi devletlerinden kaçabilseler bile yurttaşların gidebilecekleri sahici bir özgürleştirici sığınak da kalmamıştır. Onun içindir ki, günümüz toplumlarının gerçek özgürlüğe kavuşmaları bu kuşatılmışlıktan kurtulma arayışının başarısına bağlıdır.

Ulus-devletin insanlık durumuyla en bağdaşmaz yönlerinden birine de Martin Van Creveld işaret ediyor: Fransız Devriminden başlayarak yükselen milliyetçilik devletle ulusun evlenmesini ve böylece devletin ahlâki bir içerik kazanarak kendi başına bir "amaç" haline gelmesini sağlamıştır. Kısaca ulus-devlet devletin Tanrılaştığı bir durumu temsil etmektedir (Van Creveld 1999: 190-205, 259). Bu tanrının bildik Tanrı'dan pek de farkı yoktur; o kadar ki, onun uğruna ölmek "Tanrı'nın yolunda" ölmek gibidir. Nitekim ulus-devletlerin dünyasında "kendi" devleti için ölenler "şehit" sayılmaktadırlar. Oysa, devletin henüz tanrılaşmamış olması ulus-devlet öncesi çağların, "mazinin en büyük şerefi"ydi (Mises 2000: 111).

5. ULUS-DEVLET VE SAVAŞ

Bana öyle geliyor ki, modern devletin en iyi tanımlarından birini, onu "koruma şantajıyla haraç toplayan suç örgütü"ne benzetmesiyle, bu konunun ustası olan Charles Tilly yapmıştır. Ona göre, hem dış savaş tehditlerini genellikle hükümetlerin kendileri yaratırlar hem de yurttaşların geçimine yönelik en büyük tehdit yine hükümetlerin baskıcı ve el-koymacı faaliyetlerinden kaynaklanır. Yani, vatandaşların kendisinden korunması gereken başlıca iki tehdit zaten devletin eseridir. Şiddet araçlarını tekeline alması ise hükümetin kişilere koruma sağlama iddiasını hem daha inanılır

hale getirmekte hem de kendisine direnmeyi zorlaştırmaktadır. Onun içindir ki, çoğu hükümet şantajcılarla esas olarak aynı şekilde işler (Tilly 2009: 79-80).

Charles Tilly zaten modern devletin bir savaş makinası olarak ortaya çıktığı görüşündedir. Ona göre modern devletin ortaya çıkışı bir yandan ülke dışındaki, öbür yandan da ülke içindeki rakiplerini etkisizleştirme veya tarafsızlaştırma aşamalarından geçmiştir. Bunların ilki "savaş-yapma", ikincisi ise "devlet-kurma" işlevine karşılık geliyor. Savaş-yapma orduların, donanmaların ve destek hizmetlerinin ortaya çıkmasına yol açmıştır. Devlet-kurma ise ülke içinde sürekli gözetim ve denetim araçlarını üretmiştir (Tilly 2009: 85). Avrupa'da başlıca devlet-kurma etkinliği savaş için hazırlanmak olmuştur ve bu süreç aşağı yukarı son beş asırdır devam etmektedir (Tilly 1975: 74). Özellikle belirtmek gerekir ki, milliyetçiliğin etkisiyle zaman içinde bir "ulus-devlet" olarak şekillenmesi, modern devletin bu savaşı yanını daha da güçlendirmiştir. Çünkü, milliyetçilik bir yandan "biz ve öteki" ayrımının konsolidasyonunu sağlamış, öbür yandan da ulus cemaatinin adanmış üyeleri olarak yurttaşların "öteki"ne veya "düşman" a karşı savaşmaya motive edilmesini kolaylaştırmıştır.

Modern devletin gitgide bir "topyekun savaş" aygıtı haline dönüşmesini Ludwig von Mises çarpıcı bir dille anlatmaktadır: "Modern savaş kraliyet ordularının bir savaşı⁶ değil halkların savaşı, yani topyekun bir savaştır, uyruklarına herhangi bir alan bırakmayan devletlerin savaşıdır; devletler nüfusun tamamını silâhlı kuvvetlerin bir parçası telâkki ederler. Savaşmayan bir kimse ordunun destek ve donanımı için çalışmalıdır. *Ordu ve halk tek ve aynı şeydir. Vatandaşlar tutkuyla savaşa katılırlar. Zira savaşan onların devleti, yani onların Tanrısıdır.*" (von Mises 2010: 112, vurgular eklendi)

Modern devletin özünde bir savaş aygıtı olduğu tezi, başka bağlamlarda yapılan araştırmalarla da doğrulanmıştır. Meselâ *Death by Government* (1994) adlı eserinde R. J. Rummel 20. yüzyılda devletlerin işledikleri kütleli cinayetlerin (katliamların) 169 milyon insanın canına mal olduğunu göstermiştir. Aynı yazar her ne kadar daha sonraki bir eserinde (*Power Kills: Democracy as a Method of Nonviolence*, 1997) demokratik devletlerin otoriter ve totaliter olanlarla karşılaştırıldığında dış ilişkilerinde daha barışçı olduklarını ileri sürmüştü de; olgularla ne ölçüde uyduğu bir

⁶ Bu noktada bir kere daha Rothbard'a (2004: 269) başvurursak: "(H)alkların savaşları, muhtelif soylu grupları arasında cereyan eden, kendileriyle ilgisiz savaşlar olarak gördükleri dönemler çok uzak değildir."

yana⁷, bu, modern devletin özündeki savaşı karakterini ortadan kaldırmamaktadır.

KAYNAKLAR

- Anderson, Benedict (1995), *Hayali Cemaatler: Milliyetçiliğin Kökenleri ve Yayılması*, Çev. İskender Savaşır (İstanbul: Metis).
- Bryant, Christopher G. A. (1995), "Civic Nation, Civil Society, Civil Religion", in Hall, J. A. (ed.), *Civil Society: Theory, History, Comparison* (Polity Pres), ss. 136-157.
- Carpenter, Ted G. (1998), "Democracy and War", *The Independent Review*, Winter, Vol. 2, No. 3, ss. 435-441.
- Finer, Samuel E. (1975), "State- and Nation-Building in Europe: The Role of the Military", Tilly, Charles (ed.) *The Formation of National States in Western Europe* (Princeton: Princeton University Press), ss. 84-163.
- Giddens, Anthony (1985), *The Nation-State and Violence: Volume Two of A Contemporary Critique of Historical Materialism* (Berkeley and Los Angeles: University of California Press).
- Guibernau, Montserrat (1999), *Nations without States: Political Communities in a Global Age* (Polity Press).
- Kalaycı, Hüseyin (2010), *Ulus-Devletin Başağrısı Ayrılmaklılık: Kanada Quebec Örneği* (Ankara: Liberte).
- Kelly, J. M. (1992), *A Short History of Western Legal Theory*, (Oxford: Clarendon Press).
- Kukathas, Chandran (2008), "A Definition of the State", University of Wisconsin/Madison'da 29 Mart 2008'de yapılan "Dominations and Powers: The Nature of the State" konferansına sunulan tebliğ.
- Levy, Jacob T. (2000), *The Multiculturalism of Fear* (Oxford University Press).
- Macionis, John J. (2001), *Sociology* (New Jersey: Prentice Hall).
- Mann, Michael (1993), *The Sources of Social Power, V. II: The Rise of Classes and Nation-States, 1760-1914*, (Cambridge University Press).
- Miller, David (2006), "Nationalism", in Dryzek, J. S & Honig, B. & Phillips, A. (eds.), *The Oxford Handbook of Political Theory* (Oxford University Press), ss. 529-545.

⁷ Rummel'in bu iddiayı desteklemek amacıyla gösterdiği kanıtların eleştirel bir analizi için bkz. Carpenter 1998.

- Moon, J. Donald (2004), "The Political Theory of the Welfare State", Gaus, G. F & Kukathas, C. (eds.), *Handbook of Political Theory* (Sage Publications), ss. 210-222.
- Morris, Christopher W. (1998), *An Essay On the Modern State* (Cambridge University Press).
- Oakeshott, Michael (1975), *On Human Conduct* (London: Oxford University Press).
- O'Duffy, Brendan (2009), "The Nation-state and Nationalism", Bara, J. & Pennington, Mark (ed.), *Comparative Politics: Explaining Democratic Systems* (Sage Publications), ss. 69-91.
- Oppenheimer, Franz (2005), *Devlet*, 3.b., Çev. Şenel, A. & Sabuncu, Y. (Ankara: Phoneix)
- Plant, Raymond (2004), "European Political Thought in the Nineteenth Century", in Gaus & Kukathas, *ibid.*, ss. 380-394.
- Rothbard, Murray (2004), "Devletin Anatomisi", Çev. M. Erdoğan, *Liberal Düşünce*, No. 36 (Güz), ss. 267-283.
- Schulze, Hagen (2005), *Avrupa'da Ulus ve Devlet*, Çev. Binder, T., (İstanbul: Literatür).
- Tilly, Charles (2009), "War Making and State Making as Organized Crime", Zwolinski, Matt (ed.), *Arguing about Political Philosophy* (New York & London: Routledge) içinde, ss. 78-89.
- Tilly, Charles (2005), *Avrupa'da Devrimler: 1492-1992*, Çev. Özden Arıkan (İstanbul: Literatür).
- Tilly, Charles (1975), "Reflections on the History of European State-Making", Tilly, Charles (ed.) *The Formation of National States in Western Europe* (Princeton: Princeton University Press), ss. 3-38..
- Van Creveld, Martin (1999), *The Rise and Decline of the State* (Cambridge: Cambridge University Press).
- Von Mises (2010), *Kadir-i Mutlak Devlet: Totaliter Devlet ve Topyekün Savaşın Yükselişi*, Çev. Şahin, Yusuf (Ankara: Liberte).
- Von Mises (2000), *Bürokrasi*, Çev. F. Ergin (Ankara: Liberte).
- Wallace, Ruth A. & Wolf, Allison (1999), *Contemporary Sociological Theory: Expanding the Classical Tradition* (New Jersey: Prentice Hall).
- Yurdusev, Nuri (2009), "Ulus-Devlet Barış, Refah ve Özgürlük Konusunda Daha Mı Başarılı?", *Zaman Yorum*, 24 Eylül.